

Управління культури і туризму обласної державної адміністрації
Обласна бібліотека для юнацтва
ім. Б. Лавреньова

Науково-методичний відділ

Забуттю не підлягає

На замітку методисту

Інформдайджест

Вип. 3

Херсон, 2008

Шановні колеги!

Третій випуск інформдайджесту “На замітку методисту” присвячений 75-м роковинам Голодомору 1932-1933 рр. на Україні і має назву “Забуттю не підлягає”. Ми пропонуємо вашій увазі інформацію на допомогу діяльності бібліотек щодо вшанування пам’яті жертв Голодомору.

Матеріали, представлені в дайджесті, будуть корисними при підготовці та проведенні бібліотечних заходів та участі в обласній акції “Свіча пам’яті”.

Ваші пропозиції щодо публікацій нових матеріалів у даному виданні просимо надсилати за адресою:

***науково-методичний відділ,
обласна бібліотека для юнацтва ім. Б.Лавреньова
вул. Димитрова, 14-А
м. Херсон, 73020***

ББК 78.342 (4УКР - 4ХЕС)
3-12

Забуттю не підлягає : На замітку методисту : інформдайджест / укл. І.Тарадименко ; Херсонська обл. б-ка для юнацтва ім. Б.Лавреньова. – Херсон, 2008. – Вип. 3. – 22 с., фото.

Укладач – І.Тарадименко
Редактор - С.Коваль
Відповідальний за випуск – Т.Ігнатова

В оформленні обкладинки використаний малюнок Ф.Загороднюка

Наклад – 40 прим.

Херсонська обласна бібліотека для юнацтва ім. Б. Лавреньова, 2008

Думка фахівця

Голодомор 1932-1933 років на Херсонщині

Те, що сталося 1933 року, не зітреться в пам'яті й не забудеться ніколи. Цей жах ворухиться у серцях людей, що пережили страшну трагедію. Про це лихоліття знають діти й онуки свідків голодомору. Запитайте будь-кого і постане перед вами з розповідей людей жахливе видовище всенародного горя, що забрало багато наших співвітчизників. Скільки їх точно? То лише одному Богові відомо. Зараз складаються списки померлих від голоду, однак їхнім прізвищам немає точного ліку.

Голоду, як відомо, передувала компанія розкуркулення і колективізація. На березень 1930 року на Херсонщині розкуркулено було 4476 господарств, а до 1932 року куркульство як клас взагалі ліквідували. В ході примусової колективізації й розкуркулення українське село позбавлялося справжніх господарів, роботящих і дбайливих. За даними Державного архіву у Херсонській області, розкуркулено з конфіскацією майна - 4217 господарств, відібрано коней – 44735, корів - 27305, всього на 2240896 крб.

Зібрані архівістами області й останнім часом узагальнені ними матеріали переконливо змальовують масштаби трагедії в Херсонській окрузі. За документальними свідченнями першим провісником голодомору на Херсонщині став неврожайний 1929 рік, коли від недороду особливо постраждали бідняцькі господарства. На своєму лютовому засіданні в 1930 році окружний виконком постановив клопотатися перед урядом про додаткові асигнування, оскільки виділених із республіканського бюджету 904 тисяч карбованців було явно замало навіть для продовольчої допомоги дітям. Наступні два роки видалися більш-менш терпимими з огляду на врожайність зернової ниви. Однак вони примітні сплеском масового розкуркулення, суцільною колективізацією, воістину здирицьким обсягом хлібозаготівлі.

Прикметно, що райони, котрі згодом найвідчутніше потерпіли від голоду, мали 1930-го найвищі проценти охоплення колективізацією. Неспроста в колгоспи заганяли мало не силоміць. Адже звідти незрівнянно легше "викачати" хліб, ніж взяти його в одноосібника.

Голосливо твердити, що трагедія знедоленого люду України взагалі нікого з наділених владою осіб не зачіпав за живе. Генічеський, Великопетиський, Новотроїцький, Нижньосірогозький та інші райони лівобережжя нинішньої Херсонщини входили до складу Дніпропетровської області. Тодішній секретар Дніпропетровського обкому КП/б/У М. Хатаєвич осмілювався висловлювати в своїх зверненнях, листах до ЦК КП/б/У та Сталіна власну думку, відмінну од "Установок" ЦК. Він писав С. В. Косіору: "Я буквально завалений щоденними повідомленнями... про випадки голодної смерті, опухання і захворювань від голоду. Останні дні все частіше надходять повідомлення про трупоїдство й людоїдство. На 1 березня 1933 р. померло 1600 чоловік, а 16 тисяч опухлих і больних". Водночас секретар просить допомогти області вийти з цього катастрофічного становища. В датованому 13 березня 1933 р. листовному зверненні до Сталіна

М.Хатаєвич називає Великолепетиський район у числі найвідчутніше потерпілих. Там же ставить під сумнів правильність лінії ЦК ВКП/б/ і РНК СРСР щодо надмірних хлібозаготовок. Він зазначає, що голод замовчується, що казати про це вважається антипартійним, опортуністичним.

Голод-геноцид 1933 року - підступна й жахлива форма агресії проти українського народу. Заповнюються білі плями на сторінках нашої історії. Смутком огортає душу, коли вчитуєшся й осмислюєш рядки рідкісних архівних документів, вислуховуєш сповнені печалі розповіді очевидців голодомору, штучно створеного на Україні. Але правду про це народ мусить знати, якою б гіркою вона не була.

На сьогодні в області підготовлені та проводяться заходи у зв'язку з 75-ми роковинами голодомору в Україні. За сприяння обласної державної адміністрації видано та розповсюджено серед бібліотек і загальноосвітніх шкіл області книгу В.Піддубняка "Жниво молоха. Голод 1932-1933 рр. на Херсонщині". У вересні 2007 року у Великолепетиському районі відбулася презентація книги-меморіалу "Голодомори 1921-1923, 1932-1933, 1946-1947 років на Великолепетитщині". Бериславською районною організацією Товариства "Провіта" здійснюється видання книги "Нариси з історії Бериславщини", в окремих випусках якої опубліковано статті, що торкаються вищевказаних подій.

У бібліотеках області створені та постійно діють тематичні книжкові виставки та виставки матеріалів періодичної преси, які дають можливість читачам вивчати основні положення Закону України "Про Голодомор 1932-1933 років в Україні" та ознайомитися з подіями тих років.

Державним архівом області у травні 2007 року підготовлено реєстр меморіальних фондів документів про Голодомор 1932-1933 років на Херсонщині, що включає 505 анотацій.

Протягом червня 2007 року в Херсонському обласному краєзнавчому музеї діяла виставка архівних документів Служби безпеки України про Голодомор 1932-1933 років "Розсекречена пам'ять".

Разом з тим, необхідна активізація місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування роботи з вшанування пам'яті наших земляків, зокрема, шляхом встановлення відповідних пам'ятних знаків у населених пунктах, складання списків мешканців області, що постраждали від Голодомору, поліпшення медичного та соціально-побутового обслуговування осіб, які пережили Голодомор.

(За матеріалами сайту Херсонської обласної державної адміністрації)

Про оголошення в Україні 2008 року Роком пам'яті жертв Голодомору

Ушановуючи пам'ять мільйонів громадян, які стали жертвами Голодомору 1932-1933 років, з метою донесення правди про геноцид Українського народу до української громадськості і міжнародної спільноти та у зв'язку з 75-ми роковинами цієї трагедії **ПОСТАНОВЛЯЮ:**

1. Оголосити 2008 рік в Україні Роком пам'яті жертв Голодомору.
2. Координаційній раді з підготовки заходів у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932-1933 років в Україні спільно з Організаційним комітетом з підготовки та проведення заходів у зв'язку з 75-ми роковинами голодомору в Україні забезпечити організацію та координацію заходів з проведення Року пам'яті жертв Голодомору.
3. Кабінету Міністрів України:
  - проаналізувати стан виконання Закону України «Про Голодомор 1932-1933 років в Україні», нормативно-правових актів щодо підготовки заходів у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932-1933 років в Україні та вжити необхідних заходів щодо забезпечення їх реалізації;
  - вирішити в установленому порядку питання щодо фінансування видатків, пов'язаних із підготовкою та проведенням Року пам'яті жертв Голодомору.
4. Міністерству закордонних справ України за участю Міжнародного координаційного комітету Світового конгресу українців для планування відзначення 75-х роковин Голодомору в Україні розробити у місячний строк план тематичних заходів у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932-1933 років, забезпечити його реалізацію закордонними дипломатичними установами України із залученням української громадськості за кордоном.

Президент України В. ЮЩЕНКО
м. Київ 24 листопада 2007 року
№1144/2007

Про Голодомор 1932-1933 років в Україні

Верховна Рада України **постановляє:** вшановуючи пам'ять мільйонів співвітчизників, які стали жертвами Голодомору 1932-1933 років в Україні та його наслідків; шануючи всіх громадян, які пережили цю страшну трагедію в історії Українського народу; усвідомлюючи моральний обов'язок перед минулими та наступними поколіннями українців і визнаючи необхідність відновлення історичної справедливості, утвердження в суспільстві нетерпимості до будь-яких проявів насильства; відзначаючи, що трагедія Голодомору 1932-1933 років в Україні офіційно заперечувалася владою СРСР протягом багатьох десятиріч; засуджуючи злочинні дії тоталітарного режиму СРСР, спрямовані на організацію Голодомору, наслідком яких стало знищення мільйонів людей, руйнування соціальних основ Українського народу, його вікових традицій, духовної культури і етнічної самобутності; співчуваючи іншим народам колишнього СРСР, які зазнали жертв внаслідок Голодомору; високо цінуючи солідарність та підтримку міжнародної спільноти у засудженні Голодомору 1932-1933 років в Україні, що відображено в актах парламентів Австралії, Аргентинської Республіки, Республіки Грузія, Естонської Республіки, Італійської Республіки, Канади, Литовської Республіки, Республіки Польща, Сполучених Штатів Америки, Угорської Республіки, а також у розповсюдженій як офіційний документ 58-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН Спільній заяві з нагоди 70-х роковин Голодомору - Великого голоду 1932-1933 років в Україні;

виходячи з Рекомендацій парламентських слухань щодо вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 років, схвалених Постановою Верховної Ради України від 6 березня 2003 року N 607-IV, та Звернення до Українського народу учасників спеціального засідання Верховної Ради України 14 травня 2003 року щодо вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 років, схваленого Постановою Верховної Ради України від 15 травня 2003 року N 789-IV, в якому Голодомор визнається актом геноциду Українського народу як наслідок зумисних дій тоталітарного репресивного сталінського режиму, спрямованих на масове знищення частини українського та інших народів колишнього СРСР;

визнаючи Голодомор 1932-1933 років в Україні відповідно до Конвенції від 9 грудня 1948 року про запобігання злочину геноциду та покарання за нього як цілеспрямований акт масового знищення людей, приймає цей Закон.

Стаття 1. Голодомор 1932-1933 років в Україні є геноцидом Українського народу.

Стаття 2. Публічне заперечення Голодомору 1932-1933 років в Україні визнається наругою над пам'яттю мільйонів жертв Голодомору, приниженням гідності Українського народу і є протиправним.

Стаття 3. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування відповідно до своїх повноважень зобов'язані: брати участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу;

сприяти консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості та культури, поширенню інформації про Голодомор 1932-1933 років в Україні серед громадян України та світової громадськості, забезпечувати вивчення трагедії Голодомору в навчальних закладах України; вживати заходів щодо увічнення пам'яті жертв та постраждалих від Голодомору 1932-1933 років в Україні, в тому числі спорудження у населених пунктах меморіалів пам'яті та встановлення пам'ятних знаків жертвам Голодомору;

забезпечувати в установленому порядку доступ наукових та громадських установ і організацій, вчених, окремих громадян, які досліджують проблеми Голодомору 1932-1933 років в Україні та його наслідки, до архівних та інших матеріалів з питань, що стосуються Голодомору.

Стаття 4. Держава забезпечує умови для проведення досліджень та здійснення заходів з увічнення пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 років в Україні на основі відповідної загальнодержавної програми, кошти на виконання якої щорічно передбачаються в Державному бюджеті України.

Стаття 5. Прикінцеві положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

2. Кабінету Міністрів України:

- 1) визначити статус і функції Українського інституту національної пам'яті та забезпечити його утримання за рахунок коштів державного бюджету як спеціального уповноваженого центрального органу виконавчої влади у сфері відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу;

2) у тримісячний термін з дня набрання чинності цим Законом:

подати на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо приведення законодавчих актів України у відповідність із цим Законом;

привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом; забезпечити перегляд і скасування органами виконавчої влади прийнятих ними нормативно-правових актів, що не відповідають цьому Закону;

3) вирішити в установленому порядку за участю Київської міської державної адміністрації питання щодо спорудження у м. Києві до 75-х роковин Голодомору 1932-1933 років в Україні Меморіалу пам'яті жертв голодоморів в Україні.

Про проект обласної програми щодо вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 років в Україні на 2008 рік

Обласна програма щодо вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 років в Україні на 2008 рік (далі - Програма) розроблена відповідно до Закону України "Про Голодомор 1932-1933 років в Україні", Указу Президента України від 28 березня 2007 року № 250/2007 "Про заходи у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932-1933 років в Україні".

Проект програми затверджено розпорядженням голови обласної державної адміністрації № 1450 від 07.12.2007 "Про проект обласної програми щодо вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 років в Україні на 2008 рік.

Метою Програми є вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 років в області, відновлення історичної справедливості та передбачає здійснення суспільно-просвітницьких заходів в закладах освіти, установах культури та архівних установах, висвітлення в засобах масової інформації історичної правди

про Голодомор 1932-1933 років в Україні, спорудження пам'ятних знаків, а також складання списків жертв і постраждалих від геноциду, збирання свідчень про трагічні події того періоду, встановлення місць масових поховань.

Дію Програми розраховано на 2008 рік. Її фінансування передбачається за рахунок коштів обласного бюджету й інших джерел, не заборонених чинним законодавством.

В рамках виконання програми передбачено:

- 1) робота зі складання списків жертв і постраждалих від Голодомору 1932-1933 років в Україні, збір свідчень;
- 2) проведення конкурсів науково-пошукових робіт "Голодомор 1932-1933 років. Україна пам'ятає";
- 3) проведення тематичних уроків, лекцій у закладах освіти, військових закладах;
- 4) пошукова робота із виявлення нових документів про Голодомор 1932-1933 років в Україні;
- 5) спорудження пам'ятних знаків жертвам Голодомору 1932-1933 років в Україні, упорядкування територій пам'ятників, місць масових поховань;
- 6) підготовка та проведення виставок, експозиційних стендів, інших подібних заходів у музеях, бібліотеках області та архівних установах;
- 7) проведення засідань за "круглим столом";
- 8) підготовка та видання обласної, міських і районних пам'ятних книг, іншої літератури;
- 9) створення та показ документальних фільмів, теле-, радіопередач, створення та показ тематичних роликів, присвячених трагічним подіям історії України, пов'язаним з Голодомором 1932 - 1933 років;
- 10) пошукова робота із виявлення місць масових поховань жертв голодоморів.

Країни, які на державному рівні

визнали Голодомор 1932-1933 років в Україні

актом геноциду українського народу

1993 рік

20 жовтня - Естонія

2003 рік

19 червня - Канада

23 вересня - Аргентина

20 жовтня - США

31 жовтня - Австралія

26 листопада - Угорщина

2004 рік

24 лютого - Італія

2005 рік

24 листопада - Литва

20 грудня - Грузія

2006 рік

16 березня - Польща

2007 рік

21 червня - Перу

23 червня - Іспанія

2008 рік

12 квітня - Латвія

Положення

про обласну акцію "Свіча пам'яті",

присвячену 75-м роковинам Голодомору 1932-33 років на Херсонщині

Обласна акція “Свіча пам’яті” (далі – Акція) присвячується трагічній даті – 75-м роковинам Голодомору 1932-33 років на Херсонщині.

Акція триватиме один рік.

1. Мета та завдання

Головною метою Акції є привернення уваги державних установ і організацій, навчальних закладів, громадських організацій до питань поширення знань про трагедію Голодомору 1932-1933 рр. на Херсонщині.

Основними завданнями Акції є:

- активізація дослідницької роботи учнівської молоді;
- поглиблення знань учнів з історії свого краю;
- дослідження долі своєї родини в 30-х роках ХХ ст.;
- активізація роботи бібліотечних закладів для юнацтва щодо поширення інформації про Голодомор 1932-1933 років;
- створення Меморіальних куточків в сільських, районних, міських бібліотеках;
- привернення уваги українського суспільства до питань збереження історичної пам’яті народу та життя заходів щодо вирішення життєвих проблем людей похилого віку – жертв Голодомору 1932-1933 років;
- ініціювання перед органами влади щодо встановлення Меморіальних дощок, пам’ятних знаків жертвам Голодомору;
- створення рукописних Книг пам’яті спогадів жертв та свідків Голодомору 1932-1933 років
- створення документального фільму про хід акції “Свіча пам’яті”.

2. Термін проведення

Акція проводиться з лютого по листопад 2008 року у 2 етапи:

1-й етап – проведення акції “Свіча пам’яті” (лютий – вересень 2008 р.) – організація дослідницької роботи волонтерських команд, проведення в бібліотеках різноманітних заходів, увічнення пам’яті жертв Голодомору.

2-й етап – *проведення підсумків та відзначення учасників акції “Свіча пам’яті” в Херсонській обласній бібліотеці для юнацтва ім. Б.Лавренюва (листопад 2008 р.).*

3. Організатори

Організаторами Акції є управління культури і туризму облдержадміністрації, Херсонська обласна бібліотека для юнацтва ім. Б.Лавренюва. Безпосереднє керівництво акцією здійснює обласний оргкомітет.

4. Учасники

В Акції беруть участь юнацькі структурні підрозділи бібліотек області, учні загальноосвітніх навчальних закладів.

5. Зміст Акції

В ході Акції при юнацьких структурних підрозділах за підтримки адміністрації загальноосвітніх навчальних закладів створюються волонтерські команди з учнівської молоді, які проводитимуть широку краєзнавчо-дослідницьку роботу: зустрічі із жертвами та свідками Голодомору, документування їхніх спогадів, свідчень.

У разі неможливості відшукати живих очевидців цих подій, волонтери зустрічатимуться з родичами жертв Голодомору, які теж можуть поділитися переказами, що передаються із покоління в покоління.

Зібрані в ході Акції документи, свідчення, фотографії, аудіозаписи, реліквії використовуються для організації в бібліотеках озвученої книжково-ілюстративної виставки-скорботи «Голоси із 33-го» та Меморіальних куточків.

Узагальнена інформація стане документальною підставою для складання списків жертв Голодомору, створення Книг пам’яті спогадів жертв і свідків Голодомору та ініціювання перед місцевими органами влади виготовлення і встановлення Меморіальних дощок, пам’ятних знаків у населених пунктах області.

В ході Акції бібліотечні працівники акумулюють фонди відповідної тематики, організують книжкові виставки, проводять різноманітні заходи: уроки пам’яті, уроки історії, вечори-реквієми, історичні екскурси, краєзнавчі читання, історико-краєзнавчі конференції, диспути, Дні інформації, круглі столи, перегляди документальних фільмів, обговорення книг, уроки історії за художніми творами.

6. Порядок подачі документів

Бібліотеки-учасники направляють творчий звіт про проведення на місцях акції «Свіча пам’яті» в обласну бібліотеку для юнацтва ім. Б.Лавренюва на розгляд обласного оргкомітету **до 1 жовтня 2008 року**.

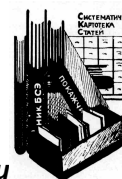
Творчий звіт може бути поданий у формі альбому, відеофільму, презентації у форматі PowerPoint тощо і обов'язково включати копії найкращих дослідницьких робіт, списки молодіжних волонтерських команд, копії публікацій у ЗМІ про хід акції, фотографії масових заходів і виставок, проведених у ході акції.

7. Відзначення учасників

Учасники Акції нагороджуються Дипломами, найкращі волонтерські команди і відповідні бібліотеки-учасники нагороджуються Почесними грамотами, бібліотечками тощо.

8. Фінансування проведення Акції

Витрати на проведення обласної акції "Свіча пам'яті" віднести за рахунок централізованих коштів управління культури і туризму обласної державної адміністрації.

Практичні поради

Бібліотечні заходи щодо вшанування пам'яті жертв Голодомору

Вечори пам'яті "Над білим янголом скорботи – незгасний духу смолоскип", "Не забудемо ніколи, не забудьте й ви..."

Історичний екскурс "Роки, страшні ті роки", "Шлях журбою й любов'ю означений"

Вечір-молитва "Запалимо свічу пам'яті разом"

Вечір-реквієм "Попіл жертв Голодомору стукає в наші серця"

Вечір-вшанування "Курган людської скорботи"

Години інформації "Мара тридцять третього року", "Криваве клеймо: тридцять три", "Гірка печаль Голодомору"

Поетична свіча "Гори, священна пам'яті лампадо..." -

цикл віршів херсонських поетів про Голодомор 1932-1933 рр. на Україні. (Див. Додаток)

Вечори скорботи:

- "Котилась Україною скривавлена зоря"
- "Озера тих сліз і століттям не випить..."
- "Голодна смерть припала до вікна"

Книжкові виставки:

- молитва "Чорна сповідь моєї Вітчизни"
- спокута "Колочий вінок Голодомору",
- свідчення "Не дай, Боже, таке пережити"
- біль "Пекельна пасхалія Голодомору"
- спомин "З пам'яті не стерти"
- пошук "Голодомор. Реквієм на відстані часу"

Записи досліджень, спогадів "Якщо ти - українець, пропусти Голодомор крізь душу", "І зараз пам'ятаю..."

Фотолітопис "Хроніка чорного року", "Літопис трагедії тридцять третього"

Відеофільм "Допоки пам'ять в серці не згасає"

Скарбничка досвіду

Книжкова виставка-пошук

“Голодомор. Реквієм на відстані часу”

Виставка організована в Херсонській обласній бібліотеці для юнацтва ім. Б.Лавреньова для інформаційної підтримки обласної акції “Свіча пам’яті”. Впродовж року планується змінити на ній кілька експозицій.

Розділи:

1. “Очима істориків, мовою документів”
2. “А братик плакав, просив їсти... : Історія свідчить”
3. “Болюча правда трагедії в художньому слові”
4. “Голодомор: чорна сповідь Херсонщини”
5. “Свіча пам’яті”

Естафета народної пам’яті

Напередодні Великодня в Херсонській обласній бібліотеці для юнацтва ім. Б.Лавреньова відбувся набат пам’яті “Над пам’яттю не владний час: Голодомор очима письменників, художників”, присвячений 75-м роковинам Голодомору. Організаторам вдалося в межах камерного, емоційно насиченого заходу відновити естафету народної пам’яті про найчорнішу сторінку історії України. І це не образний вислів.

Юні школярі, учні ЗОШ №1, мали можливість поглянути на ті страшні події очима свідка – знаного художника Ф.І.Загороднюка. Спогади літнього чоловіка, що пережив випробування Голодомору, Великої Вітчизняної війни, але не втратив творчої наснаги, любові до життя і до людей, нікого не залишили байдужими.

Своїми враженнями від розповідей батьків і дідів про голод 1932-33 років, почутими ще в дитинстві, поділився відомий поет і тележурналіст В.П.Кулик, представник уже післявоєнного покоління. Його поезії “Голод”, “Сонет гіркоти” схвилювали до сліз юних і дорослих учасників.

Напрочуд органічно в заході поєдналися, посилюючи емоційний вплив, поезія, музика, театр та сучасні мультимедійні технології. Затумувавши подих, слухали присутні щемливу мелодію “Поєми” І.Жуковського з балету “Ростислава” у виконанні студентки Херсонського музичного училища скрипачки Ю.Непорожневої та концертмейстера Н.Г.Самойленко. Ноту драматизму вніс і образ жінки в білій сорочці, що символізувала неоплакані душі померлих від голоду мільйонів українців, і запалені поминальні свічки, і хвилина пам’яті...

Судячи по обличчях і очах дітей, можна впевнено сказати, що їхніх сердець торкнувся біль пам’яті про Голодомор, і вони згадуватимуть про нього не як про тему із шкільного підручника історії, а як про народну трагедію без терміну давності.

Візьміть до уваги

Жнива скорботи

Інформаційно-бібліографічний список

на допомогу бібліотекарів: сценарії виховних заходів

1. Бабаніна Л. Голгофа голодної смерті : [сценарій виховної години про Голодомор 1932-1933 рр.] / Бабаніна Л. // Печатное слово. – 2006. - № 2. – С. 28.
2. Боровицька О. Дзвони пам’яті : літературно-музична композиція в пам’ять про Голодомор 1933 року / Боровицька О. // Шкільний світ. – 2004. - № 6. – С. 16-18.
3. Виховний захід ”Голодомор 1932 –1933 рр. – геноцид українського народу” : [сценарій] // Історія та правознавство. – 2007. - № 29. – С. 29-3. - (Видавнича група “Основа “).

4. Голгофа голодної смерті : година пам'яті і скорботи : жертвам Голодомору 1932-1933 рр. в Україні // Позакласний час. – 2001. - № 31. – С. 6-9. – Вкл.
5. Гончаренко О. “Допоки пам'ять в серці не згасає...” : Голодомор 1932-1933 рр. : сценарій / Гончаренко О. // Виховна робота в школі. – 2007. - № 9. – С. 34-41. - (Видавнича група “Основа”).
6. Горіна О. Голодомор : день пам'яті жертв Голодомору / Горіна О. // Позакласний час. – 2003. – № 21. - С. 10-11. – Вкл.
7. Гутарева С. “Голодні очі” : матеріал до уроку-реквієму у 11 класі : [Голодомор 1932-1933 рр.] / Гутарева С. // Укр. мова та літ-ра. – 2006. - № 44. – С. 7-11. – (Шкільний світ).
8. Кожем'яка О. “Допоки пам'ять в серці не згасає...” : [розробка уроку, присвяченого Голодомору 1932-1933] / Кожем'яка О. // Історія України. – 2007. - № 41. – С. 11-16. - (Шкільний світ).
9. ”Над білим янголом скорботи – незгасний духу смолоскип” : сценарій вечора пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 рр. // Дивослово. – 2007. - № 11. – С. 22-24.
10. Неділько В. “Голодний рік, голодний вік” : виховна година : 5 клас / Неділько В. // Позакласний час. – 2001. - № 7. – С. 47-48. – Вкл.
11. Рудницька О. Дзвони скорботи : година пам'яті жертв Голодомору : [сценарій] / Рудницька О. // Шкільний світ. – 2007. - № 38. – С. 8-10.
12. Розп'ята душа на хресті всевишньої печалі : [сценарій] // Позакласний час. – 2007. - № 10. – С. 9-16.
13. Степанчук Т. Вечір-реквієм, присвячений Дню пам'яті жертв Голодомору / Степанчук Т. // Позакласний час. – 2000. - № 5. – С. 12-15.
14. Сценарій вечора пам'яті : до 75 річчя Голодомору / Галина Могильницька // Українська культура. – 2008. - № 3. – С. 32-33.
15. Філіп'єва В. Прости нас, пам'яте, прости! : [сценарій про Голодомор на Україні] / Філіп'єва В. // Позакласний час. – 2006. - № 19-20. – С. 9-12.

Електронні джерела інформації

Тема Голодомору широко представлена в мережі Інтернет. Найбільш корисними будуть такі сайти:
<http://www.archives.gov.ua/Sections/Famine/>
 спеціальний розділ офіційного сайту Державного комітету архівів України;
<http://www.golodomor.org.ua/>
 спеціальний проект за підтримки Міжнародного фонду "Україна 3000".

Про Голодомор на Херсонщині більше дізнайтеся на сайтах:

<http://www.ukraine33.free.fr>
<http://www.city.kherson.ua>
<http://www.kherson.ucoz.ua>
<http://www.risu.org.ua>
<http://www.svit.ks.ua>
<http://www.oda.kherson.ua>

Запрошуємо до співпраці

Пропонуємо приєднатися до Всеукраїнської акції “Колосок пам'яті” та співпрацювати з місцевими позашкільними закладами.

Графік туристсько-краєзнавчих заходів у рамках Всеукраїнської акції учнівської та студентської молоді „Колосок пам'яті” на 2008 рік

№	Назва заходу	Термін	Район
1	2	3	4

1.	Провести районні (міські) туристсько-краєзнавчі експедиції учнівської молоді:		
	- „Минуле стукає в наші серця"	січень - травень	Каховський Скадовський
	- „Голодомор 1932 -1933 р.р. - трагічна сторінка історії мого села, моєї родини"	січень - квітень	Чаплинський
	- „Голодомор 1932 -33 р.р. очима свідків і мовою документів"	лютий-травень	Нижньосірогоський
	- „Дослідження голодомору 1932 - 1933 р.р. на Великолепетисині"	лютий - листопад	Великолепетиський
	- по встановленню місць масових поховань жертв голодомору	лютий	Високопільський
	- „Найправдивіші свідчення: фольклор часів голодомору" (фольклорно-краєзнавча експедиція)	березень	Нижньосірогоський
	- „Збережемо пам'ять для нащадків"	протягом року	Білозерський Новотроїцький
	- „Голодомор мовою фактів"	протягом року	м. Херсон
2.	Підготувати пошуково-дослідницькі роботи з питань голодомору 1932 - 1933 р.р. в ході участі у Всеукраїнській туристсько-краєзнавчій експедиції „Краса і біль України" за напрямком „З попелу забуття"	січень - грудень	всі райони
3.	Провести районні туристсько-краєзнавчі, пошукові операції:		
	- по створенню банку даних про свідків голодомору 1932 - 1933 років у районі	лютий	Каховський
	- „Обеліск"	червень	Іванівський
	- “Зернинки пам'яті"	січень - листопад	Голопристанський
	- „Очевидці живуть поруч"	протягом року	Скадовський
	- „Згадаймо всіх поіменно"	-«-	Іванівський
	- „Свідок"	-«-	Іванівський
	- краєзнавчу вікторину	лютий	Великоолександрівський
4.	Провести районні (міські) конкурси:		
	- на кращий авторський твір „Розсекречена пам'ять", „Дослідження долі своєї родини в часи голодомору"	жовтень лютий	Скадовський Нижньосірогоський
	- на кращий туристсько-краєзнавчий похід по виконанню завдань акції „Колосок пам'яті"	квітень-травень	Генічеський
	- на кращу методичну розробку уроків пам'яті та виховних заходів	вересень	Нововоронцовський
	- пошуково-дослідницьких робіт учнівської молоді „Моя родина в роки голодомору 1932 - 1933 р.р.",	березень листопад вересень	Іванівський Великолепетиський Голопристанський
	„Голодомор на Херсонщині"	Березень-листопад	м. Нова Каховка
	„Безкровна війна", „Голодомор 1932 - 33 р.р. Причини, наслідки, уроки"	жовтень жовтень	Генічеський Новотроїцький
	- науково-дослідницьких робіт „Голодомор 1932-1933 років очима	вересень - листопад	Чаплинський

	свідків, мовою документів"		
	- музейних експозицій та виставок, що відображують події голодомору в краї	грудень	Іванівський
	- плакатів „Забуттю не підлягає" „Україна пам'ятає"	квітень	м. Нова Каховка Новотроїцький
	- віршів, присвячених голодомору „Не згасне пам'яті свіча"	квітень листопад	Великоолександрівський Генічеський
5.	Провести районні краєзнавчі конференції		
	- „Ті дні у пам'яті народній"	квітень	Нововоронцовський
	- за підсумками районної туристсько-краєзнавчої експедиції „Голодомор 1932 -1933 р.р. - трагічна сторінка історії мого села, моєї родини"	квітень	Чаплинський
	- „Голодомор 1932 - 33 р.р."	квітень	Верхньорогачицький
	- за підсумками районної туристсько-краєзнавчої експедиції „Минуле стукає в наші серця"	травень	Каховський
	- „Минуле стукає в наші серця"	травень	Нижньосірогоський
	- „Жнива скорботи"	вересень	Генічеський
	- за підсумками участі у Всеукраїнській акції „Колосок пам'яті"	жовтень	Бериславський
	- „Відголоски голодомору"	листопад	Білозерський
	- „Україна пам'ятає! Світ визнає"	листопад	Великопететиський
	- „Допоки пам'ять в серці не згасає"	листопад	Голопристанський
	- „Дзвони пам'яті"	листопад	Цюрупинський
	- „Голодомор 1932 - 33 р.р."	листопад	Каланчацький
	- „Дзвони скорботи"	листопад	Новотроїцький
	- „Відголоски голодомору"	грудень	м. Нова Каховка
6.	Створити:		
	- Книги спогадів жертв та свідків голодомору; - „Книги скорботи свого села (міста)"	протягом року	всі райони
	- „Книги скорботи свого роду"	жовтень	Каховський
	- Книги Пам'яті „Чорна тінь голодомору 1932 - 1933 років над Таврією"	грудень	Скадовський
	- літопис „Голодомор устами очевидців"	протягом року	м. Херсон
7.	Провести благодійні акції: - „Милосердя" - „Турбота" - „ім потрібна допомога" - „Поспішайте робити добро" - „Ветеран"	протягом року	Скадовський Іванівський Бериславський Бериславський Голопристанський Скадовський Новотроїцький
8.	Організувати виставки:		
	- фотоматеріалів, творчих робіт учнів „Забуттю не підлягає"	лютий листопад листопад постійно діюча	Генічеський Горностаївський Високопільський Голопристанський
	- пошукових матеріалів * *	березень - квітень лютий	Білозерський м. Херсон
	- творів образотворчого мистецтва „Сяйво пам'яті" „Це не повинно повторюватися"	січень лютий	Скадовський Нижньосірогоський

	„Колосок пам'яті" „Біль голодних років" “Страчене дитинство, втрачене життя”	квітень травень листопад	Генічеський Нововоронцовський Голопристанський
8.	Оформити у шкільних музеях експозиції, куточки, виставки „Наш край в роки голодомору”. Провести тематичні екскурсії.	протягом року	всі райони
9.	Скласти красназавчі картосхеми „Пам'ять про голодомор в районі”	березень	Каховський Верхньорогачицький
10.	Організувати екскурсії, походи учнів до меморіальних знаків „Жертвам голодомору” (с. Золота Балка, Дніпряни, Тягинка та ін.)	протягом року	Нововоронцовський м. Нова Каховка Білозерський Бериславський
11	Створити красназавчі альманахи „Голодомор 1932 - 1933 років як частина історії Високопільського району” „Забуттю не підлягає”	червень - липень грудень	Високопільський Скадовський
13	Підготувати учнівські проекти: - „Голодомор.” причини і наслідки”, - „Голодомор в Україні в 1932-33 рр.” - „Скорботні жнива України”	лютий протягом року	Скадовський м. Херсон Голопристанський
14	Провести акцію „Скорботні жнива України”. Виготовлення вінків пам'яті та покладання до меморіальних дошок, пам'ятних знаків	серпень - вересень	всі райони
15	Провести уроки пам'яті, уроки-дослідження, години спілкування, бесіди, „круглі столи”, мітинги-реквієми, вечори спогадів, засідання клубів, трибуни вільних думок з увічнення пам'яті жертв голодомору 1932 –1933 років	протягом року	всі райони

Додаток

Програма-запитальник для записування свідчень про голод 1932-1933 рр.

Примітка: Опитати 5-10 осіб людей похилого віку, які самі пам'ятають про Голодомор 1932-1933 років, або знають про це від своїх батьків та родичів.

Зробити фото опитуваного, записати розмову оповідача на диктофон і розшифрувати (здавати тексти разом з аудіокасетю), по можливості зробити відеозапис.

Записувати розповідь у формі діалогу із повним збереженням діалекту, лексики, нічого не додавати від себе, не виправляти розмовну мову на літературну. Зберегти дослівно розповідь кожного оповідача.

Бажано робити запис в одному населеному пункті. Якщо Ви запишете від людини, яка змінила місце проживання, обов'язково вкажіть про це. Доповнити зібраний матеріал фотографіями тих часів, предметів домашнього вжитку, одягу тощо. У сільській раді взяти дані про кількість дворів у даному населеному пункті і кількість населення на даний час. Вкажіть на етнічний склад даного населеного пункту. Якщо в цьому селі багато приїжджих, то вкажіть, коли вони прибули до даного населеного пункту і звідки.

1. Місце запису: назва села (район, область) повністю. Бажано вказати стару й нову назву сіл.
2. Дата запису: число, місяць, рік, коли записана інформація.
3. Ким записано: ПІБ, координати.
4. Питання: Чи пам'ятаєте Ви, що був голод у 1932-33 роках?
5. Які на Вашу думку могли бути причини голоду: неврожай, засуха, податки, чи забирала урожай влада?
6. Якщо відбирали у людей вирощене в полі, городі, то хто це робив?
7. Чи були винагороди від влади за донесення на сусіда про приховання зерна?
8. Як це відбувалося? Чи ті, що відбирали мали якісь документи на забирання продуктів?

9. Чи застосовували до людей покарання, побиття, висилання, арешти?
10. Чи мали зброю ті, що ходили відбирати хліб у людей?
11. Як люди боронилися?
12. Чи можна було приховати якусь частину зерна, продуктів, овочів?
13. Хто і як шукав заховані продукти? Як їх звали?
14. Скільки їх приходило до хати? Хто це був?
15. Де можна було заховати продукти харчування?
16. Чи давали їжу тим, хто пішов до колгоспу?
17. Забирали лише продукти харчування чи й інші речі - одяг, рушники, худобу тощо?
18. Що таке закон про "п'ять колосків"? Чи чули Ви про нього?
19. Чи дозволяли збирати у полі колоски, залишки городини?
20. Хто охороняв поля, колгоспні комори?
21. Чи люди хотіли добровільно йти в колгоспи?
22. Чи змушували людей йти до колгоспів і як?
23. Де переховували худобу, щоб не забрали в колгосп?
24. В який час ходили забирати у людей зерно, продукти?
25. Скільки разів приходили до хати?
26. Коли почали люди помирати з голоду?
27. Що було з малими сиротами, чи ними опікувалася держава?
28. Хто не голодував у селі і чому?
29. Хто зумів вижити?
30. Чи допомагали люди одне одному у виживанні від голоду, чи ділилися продуктами?
31. Які засоби вживали до виживання?
32. Чи мали якусь допомогу від родичів, які менше голодували?
33. Що споживали в їжу з рослин, ягід, коріння?
34. З яких дерев, рослин вживали листя, кору в їжу?
35. Яких диких тварин, птахів, плазунів вживали в їжу?
36. Чи можна було щось купити у місті, чи виміняти?
37. Чи був голод у містах?
38. Чи знаєте Ви, що таке „торгсін“?
39. Скільки людей померло у селі? Чи є такі відомості?
40. Чи відомі випадки людоїдства у Вашому селі?
41. Де і хто хоронив померлих від голоду?
42. Чи платили тим, хто займався похованням померлих?
43. Чи відомі у Вашому селі місця захоронення людей від голоду?
44. Чи поминають їх на "Проводи", "Гробки", Зелені свята?
45. Чи згадують і поминають померлих від голоду в церкві? Тепер і за часів радянської влади?
46. Чи є у Вашому селі церква? До якого патріархату вона відноситься?
47. Чи встановлені в селі хрести, пам'ятники померлим від голоду?
48. Чи знає сучасна молодь села про голод 1932-1933 рр., зокрема, чи розповідали Ви про це своїм дітям, онукам, сусідам?
49. Кого Ви вважаєте винним у загибелі багатьох людей?
50. Дозвольте зробити з Вас фото (фото не приклеювати).
51. Прізвище, ім'я, по-батькові оповідача. Рік народження.

Розроблена професором кафедри етнології та краєзнавства історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка В.К. Борисенко
Затверджено на засіданні кафедри етнології та краєзнавства
Протокол №3 від 23 жовтня 2002 р.

Валерій Кулик

Сонети гіркоти

I

Як море ситило поморів

І в розкоші тонує Париж,
Народ мій у голодоморі
За їжу мав гіркий спориш...

Трава затоптана, в пилюці,
Встеляла чорні казанки...
І не було тоді ілюзій.
Скоріше навіть навпаки...

А матері так голосили!
Планету й досі дрозж пройма.
В дітей опухлих – “Мамо! Ма...” –

Не залишалось й крихти сили...
Прощення тим катам нема –
Підступна смерть усіх косила...

II

Моя бабуся в рік голодування
Відразу поховала трьох синів.
Померли Коля і Петрусь, і Ваня –
Весь білий світ от болі почорнів.

Зоря на серці так ридала рання,
Що чувся стогін в глибині степів.
Та гіркота мене ще й досі ранить –
Така жорстока... Не стачає слів...

Блукають люди... Тіні, як примари...
У безнадії вимира село.
Такого звіку горя не було –

Накрили сонце знавіснілі хмари.
То продрозверстки хижі комісари
Принесли в двір наш несусвітнє зло...

Червень 1990 - березень 2008 р.

Володимир Серєда

Доля хлібороба 1932 р.

I. Заіржавілі плуги

*Із розповіді Кушнарєнко М.Е. 1908 р. народження,
вигнаного за Урал в 1932 р. (жителя села Облої Голопристанського району)*

Пішла біда по Україні,
Тягнулися дні гіркі, невпинні...
І сонце вранці не зійшло.
І небо чорне все було.
Був тридцять другий чорний рік,
Нам не забудь його повік...

Там із землі Причорномор'я
Був чути крик людського горя.
Всіх відірвали від землі,
Сказали зверху: "Куркулі!"

А навкруги ліси, каміння,
Хто їх завіз, чиє веління?..
Дали всім місце у бараці,
Відтак поставили до праці.

На землю, що не знала плуга,
(За ним була в людей тих туга),
Брели в болоті по коліна:
На торф чекала ж бо країна.

Плуги без діла іржавіли,
Поля без них осиротіли...
Селяни торф видобували

Геть хліборобів виселяли
Та збіжжя й коні відбирали.
Веліли плуга тільки брати,
Бо за Уралом будуть мати
Землі удосталь по лісах.

І довго їхали в знемозі,
І хоронили при дорозі
Рідню - одвічних хліборобів, -
Синів, сестер, батьків, братів,
Отих, хто плугом володів.

Та злюю долю проклинали...

19.06.96 р.

II. Втеча

Нічні болота та кущі,
Ні вдень, ні вдень, а уночі
Водили все своїх жінок,
На шлях далекий — втікачів.

Отак з торф'яного полону,
Тихцем у ніч, та все ж додому,
Жінок, дітей, геть зголоднілих,
Випроводжали на Україну.
(Боронь їх Боже — втікачів,
Були думки чоловіків).

Без паспорта та без білетів,
Засмучені і ледь живі,
Вони, на кривлях
примостившись,
Принишки, наче у траві.

На станціях ловили їх,
Тоді полями йшли, хто міг.
Додому бігли, до землі,
Поцілувати свій поріг.

Але вже дім той був чужий,
І пішки знов, хто був живий,
Хто попід скирту, хто до яру,
А на душі — хоч вовком вий!

Пройшло півроку, може, рік,
Як звістку дав і чоловік,
Через довірених людей,
Що звідтіля і він утік.

Та жити разом він не міг,
В руках тримав лише батіг,
В чужім краю конюхував,
Так і не вбачив свій поріг.

І лише згодом з дитинчам
Пішла до мужа, але й там
Вже панував жорстокий голод,
Такий талан судився нам.

III. Голодомор

Думки одні щоніч, щодень
Стоять у мозку, наче пень.
Що попоїсти, де знайти
Хоча б зернятка конопель.

Наснивсь, було, духмяний хліб,
Череслами в'язали сніп.
Та сон цей маревом проходив,
А на щоках — сльозинки слід.

Так і не вбачив свій поріг.

І лише згодом з дитинчам
Пішла до мужа, але й там
Вже панував жорстокий голод,
Такий талан судився нам.

III. Голодомор

Думки одні щоніч, щодень
Стоять у мозку, наче пень.
Що попоїсти, де знайти
Хоча б зернятка конопель.

Наснивсь, було, духмяний хліб,
Череслами в'язали сніп.
Та сон цей маревом проходив,
А на щоках — сльозинки слід.

І неборака-чоловік
Казав мені, що вже навек
Гірко болю він напився,
Згубив літам голодним лік.

І де нам правду ту знайти,
В свою хатиньку ввійти.
Себе, дітей прогородувати.
Щоб в домовину не зійти.

І неборака-чоловік
Казав мені, що вже навік
Гіркою болю він напився,
Згубив літам голодним лік.

І де нам правду ту знайти,
В свою хатиноньку ввійти.
Себе, дітей прогодувати.
Щоб в домовину не
зійти.

У коней крали ми овес,
В кишені ніс, тремтячи весь,
Мій чоловік в нічній порі, -
Оце і був наш хліб увесь.

Думки від ранку допізна
Були про дім, — ішла весна.
Не встигли ми дійти додому,
Аж тут - з фашистами війна...

05.07.96 р.

Яр Славутич

1933

Тридцять третя весна
У двадцятім сторіччі
До людей, навісна,
Заглядала у вічі.

І в поле повз худий селюк
Шукати мерзлу картоплинку,
До міста ліз на голий брук
Сльозами виблагать хлібинку,
Бодай окрасць глевтяка
Із того зерна, що забрала
Московська, демонська рука,
Батьків погнавши за урали.

Тридцять третя весна
У двадцятім сторіччі
До людей, навісна,
Заглядала у вічі.

І з пальців падало перо
Творців надхнених, незрівняних:
Віками плекане добро
Втрачав нарід, увесь у ранах.
Коли, ув'язнені, від куль
Великі гинули поети,
Кричав москаль: «Ти ноль і ноль!»
Де ж ти дівався. Боже? Де ти?

Тридцять третя весна
У двадцятім сторіччі

Тридцять третя весна
У двадцятім сторіччі
До людей, навісна,
Заглядала у вічі.

І пензлі славетних митців
Стікали не фарбою — кров'ю,
Коли із Москви посланці
Шмигали по всьому Дніпров'ю.
Чого ж тоді слову Христа
Не став ти захисником, Боже?
Твоя Всемогута свята
Негоже мовчала, негоже!

Тридцять третя весна
У двадцятім сторіччі
До людей, навісна,
Заглядала у вічі.

І в порох падали хрести
З церков озорених, прадавніх;
Лились ридання з темноти
В сльозами виповнені плавні.
Коли стрічав Великий Луг
Московське кодро зловороже,
Повстання ширячи навкруг,
Чи помагав ти, славний Боже?